

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНЦІВ МАРАМОРОЩИНИ

Павло Леньо УДК 39(498=161.2)

У статті йдеться про сучасні етнокультурні (-мовні, -політичні) процеси в середовищі українців румунського адміністративного повіту Марамуреш. Автор торкається політичної історії Мараморощини, аналізує внесок дослідників у вивчення цього історико-географічного регіону. Сучасна етнокультурна ситуація подана за матеріалами польових етнографічних експедицій, які проводилися впродовж 2001–2009 років. У дослідженні приділяється увага таким питанням, як становище у сфері мови та освіти, стан збереження матеріальних і духовних традицій, вживані етноніми українців-русинів, діяльність громадських організацій краю, етноміграційні процеси тощо. Автор приходить до висновку про поступову асиміляцію українців Румунії, незважаючи на консерватизм місцевої української спільноти.

Ключові слова: ідентичність, українці-русини, Мараморощина, асиміляція, етнокультурні процеси.

The article deals with the modern ethnocultural (-linguistic, -political) processes among the Ukrainians of the Romanian district Maramureș. The author concerns a political history of Maramureș and analyzes the researchers' works regarding this historical geographical region. The modern ethnocultural situation is observed based on the ethnographical field materials, received in 2002–2009. The attention is paid to such points as an educational and linguistic situation, safety of the local Ukrainian material and spiritual traditions, Ukrainian-Rusyn ethnonyms, regional public organizational activities, ethnomigrational processes, etc. The author concludes about the gradual assimilation of the Romanian Ukrainians despite of local Ukrainian conservativeness.

Keywords: identity, Ukrainians-Rusyns, Maramureș, assimilation, ethnocultural processes.

Населення Румунії, згідно з офіційними даними, становить приблизно 22,2 млн осіб. Релігійна структура країни така: 83 % — православні, 6 % — представники католицької церкви, 11 % — протестанти, лютерани, унітаристи, мусульмани, неопротестанти, іудеї та ін. З погляду національного критерію, більшість представляють етнічні румуни (майже 90 %). З-поміж інших — угорці (6,6 %), цигани (2,5 %), українці та німці (по 0,3 %), росіяни (0,2 %) [46].

Українці Румунії є автохтонами і компактно проживають у населених пунктах, які входять до складу таких чотирьох історико-етнографічних ареалів, як Буковина (повіти Сучава та Ботошани), Банат (повіти Тіміш, Караш-Северін та Арад), Добруджа (повіт Тульча), Мараморощина (повіти Марамуреш та Сату Маре). За неофіційними даними, в цих регіонах мешкає від 200 до 300 тис. українців. Експерт В. Брутер наводить іншу цифру — 130–140 тис. [9]. Офіційний перепис населення 2002 року зафіксував 61 353 особи, які ідентифікували себе як українці. Більшість із них православної віри (80,35 %), решта — протестанти (10 %) та представники греко-католицької конфесії (2,57 %).

Незначну частку становлять католики, баптисти, п'ятдесятники, адвентисти церкви Сьомого дня тощо [32, с. 412].

Порівняно з іншими українцями Східної Європи, українське населення Румунії перебуває, напевно, в найгіршому соціально-економічному та національному становищі у зв'язку з розпорошеністю по різних регіонах держави [44, с. 318]. Найчисельнішою українська громада (36 685 осіб, тобто 55,3 % від загальної кількості) є в Марамуреському повіті [33, с. 5]. Її члени завдяки ізольованому проживанню в гірській місцевості зберегли традиційну культуру такою мірою, яка майже не трапляється на території України. Те, що в нас вважається відновленням давніх звичаїв під час етнофестивалів чи інших подій, у повсякденному житті українців Марамуреша побутує як жива традиція. Саме тому впродовж 2001–2009 років у цьому повіті проходили етнографічні експедиції з вивчення способу життя місцевих українців. Вони відбувалися за участю науковців з України (Ужгородський національний університет) та Румунії (Музей історії, м. Сату Маре). Результати досліджень знайшли відображення в низці наукових

праць [14–22; 27; 28], стали предметом доповідей на міжнародних наукових конференціях в Україні та Румунії (Київ, Ужгород, Сату Маре, Клуж-Напока).

Під час експедицій нас цікавили мовні та етнокультурні процеси сучасної Мараморощини. Українці цього краю мешкають у давніх українських або українсько-румунських селах. Під час експедицій ми відвідали півтора десятка сіл у повітах Марамуреш та Сату Маре, де українцями є переважна (іноді більше 95 %) частина населення. Серед них (див. карту): Поляни (Poienile de sub Munte), Кривий (Peredeia), Русково (Ruscova), Красний (Crasna), Бистрий (Bistra), Вишівська Долина (Valea Vișeuului), Верхня Рівна (Rona de Sus), Коштіль (Coștui), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Bocicoiu Mare), Кричунів (Crăciunești), Ремети (Remeti), Тиса (Tisa) — колишній Миків-Вірішморт.

Мараморощина — історико-географічний край, що охоплює басейн Верхньої Тиси і розташований на пограниччі України й Румунії. Більшість земель Мараморощини належить до української етнічної території і займає східну частину Закарпатської області, південна частина (заселена переважно румунами) — у складі Румунії [2, с. 20]. У цій країні українська етнічна територія Мараморощини входить до складу повіту Марамуреш, де 90,6 % (738,8 км²) міститься в північно-східній частині повіту, тоді як у північно-західному — лише громада Ремець (9,4 %) [25, с. 33].

Уперше назва Мараморош згадується в грамоті 1199 року. До кінця XIII ст. Мараморощина була малозаселеною, угорська знать використовувала її переважно для полювання. Археологічні джерела фіксують появу слов'ян у цій місцевості не пізніше VI ст. [24], хоча заселення території відбувалося впродовж багатьох наступних сотень років. З XIV ст. край одночасно колонізували бойки і гуцули з Галичини та румуни із Семигородщини. Тоді ж Мараморощина стала комітатом (жупою). Після поділу в 1525 році Угорщина ввійшла до складу Семигорода. З 1733 року край знову опинився під владою Угорщини, під чією юрисдикці-

єю як окрема адміністративно-територіальна одиниця (комітат) перебувала до 1919 року. На той момент населення комітату становило приблизно 360 тис. осіб. З них 45 % — українці-русини, 24 % — румуни, 17 % — євреї, серед інших — угорці та німці [40, с. 243].

Після Першої світової війни, за умовами Сен-Жерменського мирного договору (вересень 1919 р.), Мараморощину було поділено на дві частини: 3/5 її території відійшло до новоутвореної Чехословаччини, а 2/5 — до Румунії. Кордоном стала річка Тиса [2, с. 20]. Поділ цього краю відбувся без урахування етнічної цілісності, тому до складу Румунії ввійшло чотирнадцять українських поселень. У межах сучасного адміністративного повіту Марамуреш вони становлять українську етнічну територію у вигляді прикордонної смуги, де в національній структурі населення більшість (понад 88 %) — українці. До Румунії відійшло також головне місто комітату — Мараморош-Сігет [25, с. 4].

Чехословацька частина жупи була об'єднана з комітатом Угоча. Тоді було утворено Марамороську жупу із центром спочатку в Севлюші (нині — райцентр Закарпатської області м. Виноградово), а згодом у Хусті. У часи першої Чехословацької республіки Мараморощина містила чотири округи: Рахівський, Тячівський, Тересвянський і Великобичківський, де, згідно з переписом 1921 року, проживало 73 217 осіб. Серед них: 14 424 русини, 7912 угорців, 20 427 євреїв, 19 289 чехів і словаків, 13 816 румунів, 1157 представників інших національностей [2, с. 20].

Після Другої світової війни було встановлено нові державні кордони, які діють і нині. Більша частина Мараморощини (57,3 %) входить до складу Української держави (східна частина Закарпатської обл.). Південь краю (42,7 %) перебуває в складі Румунії. Державний кордон, як і після Сен-Жерменського договору, проходить уздовж Тиси. Таке розмежування за територіальним (а не етнічним) принципом вигідне для обох держав з погляду економіки та комунікацій. Однак це призвело до того, що в межах Румунії опинилася частина території, суцільно

заселеної українцями, — долина Руської Ріки та вузька смуга вздовж правого берега Вишови й лівого берега Тиси (загалом близько 700 км²). До складу України входить невелика частина з румунськими поселеннями (Солотвино, Біла Церква, Нижня Апша та ін.).

Слід зазначити, що Мараморощина здавна цікавила дослідників історії та культури. Із праць і збірників опублікованих документів XIX ст. (М. Лучкая, Ю. Гуци-Венеліна, І. Сіладі, Т. Легоцького, Я. Мігалі, А. Годинки та інших) відомо про різні аспекти історії краю та про волохів і русинів, які його населяли. Історіографічний огляд цих досліджень здійснив Д. Данилюк [13, с. 503–512]. Про угорських, румунських, українських та польських дослідників Мараморощини у своїй праці згадує В. Пензеш. Окремий розділ його розвідки присвячено розгляду суперечливих позицій різних учених щодо процесу та періоду заселення краю слов'янами й румунами. Сьогодні, як і колись, ця проблема викликає дискусії науковців [36, с. 5–9].

Сучасні румунські й українські вчені (Е. Балагурі, В. Котигорошко, І. Прохненко, О. Гомоляк, Г. Лазін, А. Русу) продовжують вивчати Мараморощину. Їхні дослідження підсумовують результати багаторічних археологічних розкопок на території Верхнього Потисся (порубіжжя України та Румунії) [24; 47; 48]. Чималий пласт матеріалів стосується доби міді, доби бронзи та раннього середньовіччя.

Історії Мараморощини періоду нового та новітнього часу присвячені праці К. Града, Д. Данилюка, М. Вегеша та інших [47; 48]. Зокрема, історик М. Вегеш у співавторстві з румунською дослідницею Л. Горват у низці видань розглянув проблеми соціально-економічного та політичного розвитку українців Мараморощини в 1918–1945 роках [6; 7].

Серед досліджень етнокультурної (мовної, релігійної) ситуації марамороських українців можна відзначити наукові студії В. Куреляка, який розглядає сучасне становище українців повіту Марамуреш на основі етногеографічного підходу [25; 26].

Історію української греко-католицької Церкви на Мараморощині висвітлив о. Василь Пензеш [36]. Попри певні неточності та помилки, його невелика за обсягом розвідка заповнює прогалину у відомостях про специфіку етнорелігійної ситуації в румунській Мараморощині.

Упродовж останніх років проблему «розділених Тисою» українців порушує періодична преса Закарпаття. Ідеться про статті В. Белея, Б. Барбіла, О. Лівінського, Ю. Клованича, І. Хланти [4; 5; 23; 29–31; 42–43], які констатують занепад української мови у сфері освіти та релігії серед української спільноти румунського повіту Марамуреш.

Багатий емпіричний матеріал щодо українства Румунії подають періодичні видання Союзу українців Румунії (далі — СУР): «Український вісник», «Вільне слово», «Наш голос», «Обрії», румуномовна газета «Curierul Ucrainean». Тільки за період з 1995 по 2009 рік під егідою СУРу було видано тридцять вісім праць з історії, філології, літературної критики.

Слід констатувати, що сучасна етнокультура українців Мараморощини для широкого загалу є своєрідною «terra incognita». Наявні підручники з етнології та етнічної історії українців містять лише фрагментарну [44], а іноді й неточну інформацію [32]. Узагальнюючі видання також подають доволі обмежені відомості, які стосуються насамперед минулого Марамороша [34–35; 37–40].

Упродовж останніх років активізації досліджень з вивчення сучасної етнокультурної ситуації в середовищі українців Мараморощини сприяє співпраця Музею історії Сату Марє з історичним факультетом УжНУ, результатом якої стало проведення трьох міжнародних конференцій. Починаючи з 2001 року, регулярно відбувалися етнографічні експедиції в українські села повіту Марамуреш, члени якої (з-поміж них — автор цих рядків) спостерігали за проявами основних етнічних маркерів, що визначають ідентичність представників української національної меншини Румунії та впливають на ідентифікацію населення. Серед цих етнодиференціальних ознак — матеріальна та духовна культура, мова, релігія,

фізично-антропологічні риси, сімейний побут, груповий світогляд-менталітет тощо. Нашому дослідженню допомогло те, що українська громада зберегла свою консервативну соціальну структуру. У її складі частка селян більша (83,8 %), ніж серед усього населення країни (45,7 %) [32, с. 414].

За етнографічними ознаками більшість марамороських українців належать до гуцулів. Примітним для них є традиційний спосіб господарювання, дисперсний характер розселення, прив'язаність до гірських ландшафтів [25, с. 6]. Саме консерватизм і компактність проживання сприяють побутуванню елементів традиційної культури й рідної мови в їхньому середовищі. Вони були тими факторами, які дозволили зберегти українську ідентичність, незважаючи на асиміляційні процеси. Однак етнічна ізольованість українців Мараморощини впродовж останніх вісімдесяти років позначалася на їхніх етнокультурних особливостях.

При вивченні етніміки окресленого регіону нам вдалося з'ясувати, що українці Марамурського повіту на позначення самоназви використовують терміни «українці» та «руські люди». Для більшості з них ці поняття рівнозначні. На локальному етнографічному рівні мараморошці-українці поділяються на гуцулів (сс. Поляни, Русково, Кривий, Вишівська Долина та ін.) та долинян (сс. Ремети, Кричунів, Великий Бичків, Верхня Рівна, Луг над Тисою), тому побутують такі локальні самоназви: «долиняни», «опришки», «гуцули», «гайналі». Зауважмо, що в Україні (на Закарпатті) «гайналі» — це, швидше, не етнізм, а екзонім. У такому сенсі цей термін вживається для означення інших, а не себе (зокрема, гуцули так говорять про долинян як людей, що гайнують час). У Румунії нам траплялися випадки вживання назви «гайналі» як етніміа (с. Ремети) при протиставленні себе гуцулам, які живуть вище — у гірських селах. Ми познайомилися також із локальною групою (незначна частина населення в с. Поляни), яка виводить свій родовід від опришків. Її представники ідентифікують себе одночасно як нащадки опришків та українців, тобто мають кілька рівнів етнічної самосвідомості.

Під час досліджень серед місцевого населення в с. Ремети ми зафіксували вживання самоназви «рутяни» («русини»). І хоча події останніх часів засвідчують, що поступово кількість людей, які ідентифікують себе як русини зростає, однак у 2002 році на теренах Румунії таких було 257 [41; 49].

Коли ми проводили опитування щодо назв, то нерідко натрапляли на суперечливі свідчення інформаторів. Зокрема, доводилося чути таке: «Батьки мої — українці (руські люди), мова рідна — українська, жінка й діти — українці, при переписі населення назвався румуном». Як виявилось, багато респондентів фактично не бачать різниці між поняттями «етнія» (національність) та «громадянство», що свідчить про недосконалість переписної анкети 2002 року. Щоб прояснити ситуацію, довелося звернутися до конкретних прикладів, зокрема цікавитися: «А як Вас називають Ваші сусіди румуни чи угорці?» або «Яка у Вас рідна мова?», «Якою мовою спілкуєтеся з батьками?» тощо. І тоді з'ясовувалося, що це українці (руські люди), і саме так їх сприймають сусіди. Імовірно, чимала кількість українців Румунії під час перепису населення в 2002 році назвали себе румунами саме внаслідок ототожнення етнічної та громадянської ідентичності. Крім того, діє фактор економічної та соціальної мотивації: у Румунії бути вихідцем із національної меншини менш вигідно, ніж бути представником титульного (румунського) етносу. Таким чином, можливо, правильними є саме ті дані, які засвідчують, що українців у Румунії насправді не 61 098, а значно більше, ніж 200 000 осіб.

До того ж траплялося, що респонденти, незважаючи на українське походження, свідомо декларували себе громадянами Румунії та представниками румунського етносу. Однак і тоді в більшості випадків для своїх сусідів (етнічних румунів та угорців) вони залишалися українцями. У ході спілкування (навіть румунською мовою) відчувалася відмінність цих людей від румунів, угорців чи німців. Їхня українськість проявлялася в поведінці та реакціях на певні ситуації. Це можна пояснити,

застосовуючи теорію відомого українського етнолога В. Балушка. Люди в повсякденній життєдіяльності діють у межах підсвідомого (ментального) автоматизму, коли їхні дії повністю підпорядковані певним поведінковим стереотипам, що мають етнічну природу. Навіть свідомо перемінивши етнічну ідентичність, тобто самосвідомість, людина не в змозі змінити своє етнічне підсвідоме, яке виявляється в особливостях мовлення, способах реакції на події, ставленні до інших людей та відповідях на їхні дії, різних побутових дрібницях, підсвідомих орієнтаціях, симпатіях тощо [3, с. 156].

Українці Мараморощини зберегли засади традиційного світогляду, хоча помітний уніфікуючий культурний вплив країн Західної та Східної Європи (вступ Румунії до Євросоюзу забезпечив вільне пересування її території), а також Інтернету та ЗМІ. Однак традиції предків продовжують відігравати важливу роль в їхньому житті. Це проявляється як у матеріальній культурі, так і на рівні взаємостосунків, у звичаях, побуті, мові. Так, у житлах поряд із сучасною технікою часто побутують елементи традиційного інтер'єру — образи святих і портрети членів родини на стінах, вишиті й ткані вироби (рушники, ковдри, скатертини).

Люди, незалежно від віку, звертаються до батьків, старших і незнайомих на «Ви». Побуває негативне ставлення до тих, хто вживає алкоголь у несвяткові дні, поки сонце ще «не пішло на пізній вечір», до тих, хто часто лається, та до ледарів-нероб (здорова людина не має сидіти вдома в будній день без роботи). Водночас суворо заборонено працювати в неділю (Божий день). У селах досі вірять у магичні здібності бабок-ворожок, мольфарів, а також в існування демонічних істот (доляни вірять у *відьму, чорта, непевного, вовкуна, нучника, замічат*; гуцули — у *каторонцу, лісне, красну, сагастріюка* тощо).

Українці в Румунії дотримуються традиційних обрядів на свята (Різдво, Великдень, храмові дні) і при родинних подіях (народження, хрестини, весілля, смерть). Дні народження не мають такого значення, як в Україні — їх свят-

кують переважно ті, хто зазнав західного (європейського чи американського) впливу. Служба в церкві проходить рідною мовою. На весіллях можуть використовувати румунські народні мелодії, хоча грають і співають переважно українських пісень. Весілля дуже багатолюдні: будь-хто може завітати, щоб подивитися на молодих. Таких гостей свідки пригощають домашньою горілкою — «цуйкою» (вареницею на сливах або грушах-дичках). Як і на закарпатській Рахівщині, тут поширені багатодітні родини — з п'ятьма, десятьма і навіть п'ятнадцятьма дітьми.

Існує звичай на свята (а іноді і в неділю, коли йдуть до церкви) одягати традиційне вбрання або використовувати його елементи: вишиту сорочку-гуцулку, постоло, крисаню (у чоловіків), хустку певного кольору (відповідно до віку жінок), на свята — вінки (у дівчат) тощо. Донині жінки шийють гуцульський одяг для всіх членів сім'ї. Вони володіють технікою ручної вишивки, прядіння, ткання на кроснах. Зауважмо, що тривале співжиття й контакти з румунським народом наклали свій відбиток на матеріальну культуру українців Мараморощини. Так, при збереженні рис, характерних для одягу населення українських Карпат, простежується запозичення певних елементів, зокрема гами кольорів, яка не є традиційною для української культури. Оскільки край багатий на ліс, є чимало умільців з різьби та інших робіт по дереву. Тут є також майстри, які виготовляють музичні інструменти — трембіти, дрімби, смички (скрипки).

Що ж до антропологічних відмінностей, то українців Мараморощини, де поки що високий відсоток ендогамних шлюбів, досить легко відрізнити від смаглявих румунів та угорців. Українці мають світлі (сірі, блакитні, іноді зелені) очі, біляве волосся, світліший відтінок шкіри, а також риси обличчя, які засвідчують їх належність до слов'янського типу.

Стосовно віросповідання варто зазначити, що в деяких народів релігійна ідентичність ототожнюється з етнічною. Цьому твердженню можна дати два трактування — як екзо-, так і ендототожності. Ендототожнення релігійної ідентич-

ності з національною притаманне росіянам, для яких православ'я пов'язане насамперед з людьми російського походження. Екзоототожнення характерне для Словаччини. Для жителів цієї країни належність людини до греко-католицької (уніатської) чи православної церкви є передусім ознакою того, що вона має українське етнічне походження [12, с. 243]. Однак щодо Румунії наголошувати, що релігійна належність тотожна етнічній, є помилкою, оскільки православного віросповідання дотримується більшість населення країни (як українці, так і румуни). Як результат, православна віра мало сприяє опору асиміляційним процесам. І це незважаючи на те, що українські православні громади мають певну автономію (з 1990 р. діє Православний український вікаріат, який об'єднує 52 тис. віруючих). Ситуацію погіршують дискусії з приводу проведення богослужінь українською мовою (проти цього виступає і патріарх румунської православної церкви).

Що до греко-католицької віри, то в умовах поліетнічного українсько-румунсько-угорського прикордоння вона слугує, радше, засобом маніфестації того, ким ти не є, ніж свідченням етнічної належності. Такі міркування можна висловити, наприклад, стосовно до греко-католиків (мадяризованих українців, які втратили примордіальну ідентичність), які мешкають у селі Кимпулунг ла Тиса чи в місті Сату Маре [14].

Останнім часом в релігійному житті Мараморощини простежується тенденція, тотожна ситуації на Закарпатті та в Україні загалом. Мова йде про зростання чисельності прихильників неопротестантських конфесій, серед яких — Свідки Єгови, баптисти, євангелісти, «суботники», п'ятдесятники («пентикостали»). Діяльність і вплив цих сект доволі суперечливі з погляду збереження традиційної культури. У своїх богослужіннях ці вірники послуговуються виключно румунською мовою. Новонавернені не цікавляться українською традицією, не святкують українських свят, не співають народних пісень, не виявляють бажання розмовляти українською мовою, з підозрою ставляться до всіх «чужих» (прихильників не «своєї» віри).

Важливим чинником збереження своєї тожсамості є мова. Сільські жителі Мараморощини спілкуються місцевими говірками української мови, ідентичними тим, які побутують у Закарпатській області. Для них українська — не просто засіб спілкування з україномовними туристами, а природна, жива мова. Трохи архаїчна — такою вона була на Закарпатті до поділу кордону по Тисі та приходу радянських військ у 1944 році, — однак цілком зрозуміла. Зокрема, у с. Поляни дещо незвично вимовляють слова, але дуже схоже на те, як розмовляють гуцули на Рахівщині. Важливо зазначити, що в українських селах Мараморощини відразу помічаєш незасміченість русизмами та відсутність ненормативної лексики. Скажімо, використовують слова та сполучення слів, які на Закарпатті вже не побутують: «чинив четвертий клас» (ходив до четвертого класу), «нями» (родичі — дід та баба), «старіня» (родина), «забрали ня в катуни» (служив у армії), «де сидите?» (де живе?), «був им ангажований на роботу» (мене завербували на роботу) і т. п. Однак упродовж останнього півстоліття з'явилися і використовуються в місцевому українському діалекті румунізми. Ужгородський етнолог М. Зан, який проводив дослідження в румунських селах Закарпаття (на Рахівщині й Тячівщині), відмітив, що подібна ситуація і в українських румунів, які спілкуються рідною для них мовою, але вживають українські або російські слова, коли немає власного еквівалента.

Типовим для українців Румунії є білінгвізм (багато з них однаковою мірою володіють державною та рідною мовами), а іноді — тримовність (наприклад, у с. Ботіз, де, крім українців, мешкають угорці й румуни). Серед населення гірських сіл є чимало тих, хто не знає румунської мови, однак часто не вміє також писати чи рахувати українською (переважно ті, хто народився до 1950-х років). Звичною для більшості грамотних є практика писати українські слова латинськими літерами. Діти у спілкуванні з батьками використовують українську мову, між собою часто розмовляють румунською, непомітно переходячи з однієї на іншу. Старше покоління охоче

спілкується українською, молоді люди іноді соромляться, що їхня мова «неправильна».

Таку ситуацію спричинив стан освіти. Політика бухарестського уряду традиційно була дискримінаційною в цьому питанні. Аж до 1947 року влада взагалі відмовлялася визнавати за українцями право на національне існування. Ситуація дещо змінилася під час відносно ліберального періоду 1948–1963 років, коли було дозволено відкривати сільські україномовні школи. Тоді їх виникло близько 120, де навчалася приблизно 10 тис. учнів [32, с. 415]. У Бухарестському університеті почало функціонувати відділення української мови та літератури. Однак після приходу до влади Н. Чаушеску уряд поступово ліквідував більшість здобутків попередніх років — українські школи було закрито. Не відновили вони свою повноцінну діяльність і на сьогодні.

У сучасній Румунії мовні питання регулюються насамперед Конституцією від 21 листопада 1991 року. Стаття 13 чітко декларує: «офіційною мовою є румунська мова». Стаття 32 констатує ще більш виразно: «освіта всіх ступенів здійснюється румунською мовою» [45]. Водночас законодавство передбачає здобуття освіти рідною мовою тим особам, які належать до нацменшин (12-ий розділ «Закону про освіту» 1995 року). Утім, умови або навіть вимоги, які необхідні для отримання освіти рідною мовою «на всіх рівнях і в усіх формах освіти», є доволі жорсткими:

— групи, класи, відділення, школи з мовами викладання національних меншин створюються «згідно з місцевими потребами, на прохання і відповідно до положень Закону», який не може порушувати норму навчання офіційної румунської мови [8];

— навчальний процес у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах Румунії, згідно зі статтями 122 і 123, здійснюється румунською мовою;

— вивчення історії та географії в навчальних закладах відбувається виключно державною мовою (ст. 120).

Стаття 124 цього самого Закону чітко фіксує, що «в освіті всіх ступенів вступні конкурси (іспити) і випускні екзамени проводяться румунською мовою».

Результатом державної політики у сфері освіти є те, що в країні існує тільки один український навчальний заклад — педагогічний ліцей імені Т. Шевченка в м. Сігеті, який випускає бакалаврів (у 2004 р. освіту там здобували 300 учнів). Проте навіть у ньому більшість предметів викладають румунською мовою, оскільки немає відповідних спеціалістів (попри те, що з двадцяти чотирьох учителів українцями були п'ятнадцятеро) [32, с. 415]. Молодь змушена здобувати освіту румунською, тому на мікросоціальному рівні, в умовах офіційного румуномовного діловодства і фактичної відсутності українських ЗМІ, мова часто перестає бути диференціюючим чинником. Для порівняння слід зазначити, що в Словаччині законодавством гарантовано право національних меншин організувати школи, якщо їхні представники становлять більше 20 % від загальної кількості населення певної місцевості [20; 21]. В Україні школи з національною мовою викладання дозволяють відкривати не тільки там, де нацменшини становлять більше 20 % від усього населення. У Румунії ж, навіть в українських селах Мараморощини, діти навчаються в школах, де українською викладають тільки такі предмети, як українська мова та література.

Мовна асиміляція каталізується ще й через значні міграційні процеси, які охопили українство повіту Марамуреш. Значна частина мешканців переїжджає до низинного повіту Сату Маре, де є можливість працювати на землі й жити заможніше. При переселенні до інших повітів українці повністю інтегруються в румунське суспільство, виховують дітей державною (румунською) мовою. У такій ситуації типовими є випадки спілкування внуків із дідом і бабою виключно румунською мовою (зафіксовано в сс. Ботіз і Паулян повіту Сату Маре). Хоча діти й розуміють українську мову, але спілкуватися нею не наважуються. Отже, відбувається мовний асиміляційний процес.

Відкритою є тема дослідження міжетнічних шлюбів серед українців. І якщо в селах Мараморощини зберігається шлюбна ендогамія, то в румунських етнічних селах українці одружуються переважно з представниками титульного етносу.

При проведенні експедиційних досліджень нас цікавило також питання рефлексії українцями Мараморощини власне України та українців. Слід наголосити на значній варіативності суджень. Вони відрізняються від села до села, від індивідуума до індивідуума. Звичайно, найбільш адекватно у своїй свідомості відтворюють Україну ті особи, які мають постійні контакти з родичами з України, часто їздять туди, навчалися чи навчаються в українських вузах. Таких багато в усіх селах. Проте з-поміж дорослих багатьох, хто ніколи не бував в Україні, тому вона для них є чимось абстрактним, ефемерним, далеким. Особливо це помітно в найбільш віддаленому гірському селищі Поляни. Уявлення цих людей про Україну сформувалося на основі книжок Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, які вони вивчали в школі. У сільських бібліотеках сучасних українських видань немає. Як результат, молодь і діти формують своє уявлення про Україну фактично на основі класичної літератури XIX ст. у процесі вивчення предметів українська мова й література.

Дещо інша ситуація простежується там, де телевізійні антени приймають сигнали українських телеканалів «1+1», «Інтер», «УТ-1» та деяких інших (сс. Ремети, Великий Бичків, Кричунів, Луг над Тисою). Унаслідок перенасичення національних українських каналів російськомовними передачами у глядачів, які проживають у Румунії, також складається неадекватне (з нашого погляду) розуміння, що є українське, а що ні. Зокрема, молодь вважає, що гурт «ДДТ», співак В. Меладзе є українськими, як і мова героїв серіалу «Бригада». Те саме стосується старших людей (45–70 років), які із задоволенням переглядають російськомовні серіали та передачі (зокрема «Ищу тебя»), сприймаючи їх як цілком український телепродукт.

У контексті реальної ситуації, що стосується асиміляції місцевих українців (поступова втрата ними етнічної ідентичності), слід висвітлити також і протилежні випадки. Існує багато свідчень про те, що коли вони виїждять за кордон (переважно на заробітки), їхня етнічна самосвідомість кристалізується (у Румунії вона перебуває в латентному стані, оскільки витіснена громадською). Тут відіграє роль спілкування з діаспорними українцями в Америці та нашими заробітчанами в Європі. Простежується також прагматичний аспект: у Європі на заробітках бути українцем «вигідніше», ніж румуном, оскільки останніх не люблять і часто порівнюють із циганами.

Загалом слід констатувати, що більшість українців повіту Марамуреш при рефлексії та ідентифікації свого українства віддають перевагу етнокультурним та етнічним (за мовою, культурою, походженням), а не психологічним критеріям (коли національність визначається за бажанням людини). Більшість реципієнтів вважають себе не частиною українського народу, а українською етнічною меншиною Румунії.

На формування етнічної ідентичності меншин значною мірою впливають умови, які створює влада країни, де вони мешкають. Це політика у сфері освіти й мови, інституційна охорона, законодавче забезпечення прав меншини та її медійні права. Також значення мають соціально-економічні та культурні процеси (міжетнічні шлюби, трудова міграція в межах країни та Євросоюзу). Проаналізувавши ці показники, можна дійти висновку, що в середовищі українців Румунії громадянський патріотизм витісняє етнічну ідентичність на другий план. Враховуючи етнокультурну ситуацію, зазначимо, що українська спільнота Мараморощини поступово асимілюється, зменшується кількісно.

Окрім названих факторів, існує також ще кілька чинників, які впливають на перебіг асиміляційних процесів. Формула «розділяй та володарюй» у практиці румунської влади проявляється при розмежуванні громадських організацій української національної меншини. Починаючи з 1990 року, в країні діє Союз

українців Румунії. Після смерті його лідера С. Ткачука (2005) цю організацію очолив вихідець із Мараморощини С. Бучута. Внутрішні суперечки між елітою української національної меншини спричинили появу альтернативної організації — Демократичного Союзу українців Румунії, — яку спочатку очолив І. Семенюк. Згідно з румунським законодавством, до Ради національних меншин Румунії входять організації, зареєстровані до 27 вересня 1992 року. Вони мають право на фінансову підтримку з боку держави. Як офіційна національна меншина українці мають одне зарезервоване місце в парламенті Румунії.

У середовищі місцевої інтелігенції Мараморощини простежуються неоднозначні оцінки діяльності СУРу, насамперед пов'язані з розподілом коштів. У такій ситуації виникає апатія місцевих українців до громадської діяльності.

Не полегшила консолідації української еліти і поява та активізація русинського руху в Румунії, який починає розгортатися за словацьким сценарієм. Однак українці Мараморощини чітко усвідомлюють себе як «українців», тому поки що розколоти спільноту на русинів та українців не вдається. Утворений у 2000 році Культурний союз русинів Румунії, який очолив Г. Фірцак, фактично не має підтримки серед українства Мараморощини. Утім, «русини» (257 осіб), як і більше ніж 61 тис. українців Румунії, також мають одне представництво в парламенті, що свідчить про більшу політичну активність лідерів русинського руху, порівняно з представниками українських організацій.

Зазвичай мова, культура та релігія є чинниками, що забезпечують підтримання етнічної ідентичності. Проте в умовах румунської національної державності традиції української

культури поступово перестають відігравати значну роль — зручніше купити фабричний одяг, ніж виготовляти його власноруч. Для місцевих українців (як і для всіх інших національних меншин країни, за винятком угорців) типовим є високий рівень румуномовного патріотизму. Поширеною є думка про необхідність і важливість вивчення саме державної мови. Унаслідок впливу маскультури, моди, уніфікації тощо українець Мараморощини зазвичай культурно та мовно інтегрується в румунський соціум. Показовим є поступове зникнення традиційних українських імен — дітей дедалі частіше реєструють (а також охрещують) під румунськими іменами. Крім того, поширеним є звичай давати традиційні імена в їх румунському звучанні (Іон, Дімітріу, Маріус, Маріора, Деніса та ін.).

Отже, українська спільнота Мараморощини виявила патріотизм у збереженні етнічної належності, мови та культурної спадщини. Однак останнім часом традиційна українська культура зазнає значних деформацій. Українці змушені поступово асимілюватися. Діяльність Союзу українців Румунії та інших українських товариств не дає очікуваних результатів. Унаслідок браку контактів з Україною, недостатнього рівня рідномовної освіти молоде покоління не зацікавлене в збереженні української етноїдентичності.

Утім, слід констатувати, що ситуація не безнадійна. Це не пізно сприяти розвитку таких подій, коли мешканці українських сіл Румунії будуть патріотами своєї держави і одночасно — прихильниками своєї етнічної належності. Проте для успішного вирішення цих проблем необхідні домовленості на міждержавному рівні.

1. Аза Л. О. Українці Румунії: Сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку / Л. О. Аза, А. А. Попок, О. В. Швачка. — К.: Соціс; Рівне: Ліста, 1999.
2. Аржевітін М. С. Релігія: Історія верховинського села Колочава / Перед. М. Болдижара, Ю. Сливка, В. Малета / Станіслав Михайлович

Аржевітін. — К.: «Майстерня книги»; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. письменник, 2007. — Т. 2.

3. Балушок В. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) Василь Балушок // Практична філософія. — 2007. — № 3. — С. 153–162.

4. Барбіл Б. Україну й Румунію Тиса поки що більше роз'єднує, ніж з'єднує / Богдан Барбіл // Срібна Земля. – Фест. – 2003. – С. 5.
5. Белей В. Українці в Румунії / Василь Белей // Карпатський край. – 1991. – № 26. – С. 4.
6. Вегеш М. М., Горват Л. В. Українці Румунії (Мараморощини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944) / М. М. Вегеш, Л. В. Горват. – Ужгород: УжДУ, 1997.
7. Вегеш М. М., Горват Л. В. Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 роках / М. М. Вегеш, Л. В. Горват. – Ужгород: Колір прінт, 1998.
8. Витяг із закону Румунії «Про освіту». Розділ XII. Освіта для осіб, які належать до національних меншин // Аза Л. О. Українці Румунії... – С. 83–85.
9. Гудзик К. Українці в Румунії [Електронний ресурс] / Клара Гудзик // www.day.kiev.ua; Щоденна всеукраїнська газета «День» // <http://www.day.kiev.ua/169982>.
10. Горват Л. В. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 рр. / Любов Василюк-Горват. – Ужгород: УжДУ, 1998.
11. Горват Л. Етнокультурний ренесанс українців Марамороського повіту (Румунія) // Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.): Матеріали міжнар. наук. конф., 26–27 вересня 1996 р. – Ужгород, 1997. – С. 207–209.
12. Грацианская Н. Н. Этнические меньшинства в Словацкой Республике / Наталья Николаевна Грацианская // Европа на рубеже третьего тысячелетия: народы и государства. – М., 2000. – С. 228–253.
13. Данилюк Д., Ткачук О. Історія Мараморощини в закарпатській історіографії ХІХ ст. / Д. Данилюк, О. Ткачук // *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate.* – Satu Mare, 1999. – Р. 503–512.
14. Ідея перша – це відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в Сату Марє / Актуальне інтерв'ю з головою Союзу українців Румунії в Сату Марє Михайлом Мачокою / Михайло Зан // <http://www.uzhgorod.net.ua>.
15. Зан М. Буття нашої діаспори: українці Сатумарського повіту (Румунія) / Михайло Зан // *Sagratica-Carpatika.* – Ужгород: Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – Вип. 14. – С. 330–332.
16. Зан М. Етномовні процеси в середовищі української національної меншини повіту Марамуреш (за результатами польових етнологічних досліджень білінгвізму в регіоні) / Михайло Зан // *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate.* – Cluj-Napoca, 2007. – Р. 303–320.
17. Зан М. Проблеми етнічної, мовної та конфесійної ідентичності українців повітів Марамуреш та Сату Марє (Румунія) / Михайло Зан // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Етнокультурні фактори національної ідентифікації населення українського порубіжжя». – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2007. – С. 16, 17.
18. Зан М. Українці Сатумарського повіту / Михайло Зан // Срібна Земля. – 2001. – № 42. – С. 12.
19. Зан М. Із приємними враженнями з Сату Марє / Михайло Зан // Погляд. – 2003. – № 8. – С. 5.
20. Зан М., Леню П. Асиміляційні моделі українства Пряшівщини та Мараморощини на початку ХХІ ст. // Матеріали до української етнології. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2007. – Вип. 6 (9). – С. 86–91.
21. Зан М. П., Леню П. Ю. Етноязыковой либерализм Украины в контексте этнополитической практики стран Центрально-Восточной Европы / М. П. Зан, П. Ю. Леню // Общество и этнополитика: Материалы Второй международной научно-практической интернет-конференции 1 апреля – 15 июня 2009 г. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2009. – С. 156–162.
22. Король В. Народна демонологія українців Марамурешського повіту Румунії: перспектива досліджень / Василь Король // *Relații româno-ucrainene...* – Cluj-Napoca, 2007. – Р. 334–338.
23. Клованич Ю., Лівінський О. Розділені Тисою. Українці Мараморощини: простіше на їхній берег кинути каменем, аніж дістатися і погомоніти / Ю. Клованич, О. Лівінський // <http://www.umoloda.kiev.ua>. Україна молода. Щоденна інформаційна газета // <http://www.umoloda.kiev.ua/number/70/175/1860/%20BD%D1%96%D1%97>.
24. Котигорошко В. Г. Верхне Потисся в давнину (1000000 років тому – Х сторіччя н. е.) / В'ячеслав Григорович Котигорошко. – Ужгород: Карпати, 2008.
25. Куреляк В. І. Українська діаспора Мараморощини (етногеографічне дослідження): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. / Львівський національний університет імені Івана Франка / Василе Іванович Куреляк. – Л., 2000.
26. Куреляк В. Українці Румунської Мараморощини: Монографія / Василе Куреляк. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.
27. Леню П. Ю. Поліваріантність ідентичності українців повіту Марамуреш (соціально-антропологічні аспекти проблеми) / Павло Юрійович Леню // *Relații româno-ucrainene...* – Cluj-Napoca, 2007. – Р. 296–302.

28. *Леньо П. Ю.* Українці повіту Марамуреш (польові спостереження) / Павло Юрійович Леньо // Слобожанське культурне надбання / Збірка статей учених з пам'яткоохоронної роботи. – Х., 2009. – Вип. 2. – С. 283–291.
29. *Лівінський О.* Життя за річковим... парканом / Олекса Лівінський // Старий Замок. – 2003. – № 91–92. – С. 1, 13.
30. *Лівінський О.* Кількість українців на Мараморощині швидко зменшується // Старий Замок. – 2001. – № 37–38. – С. 5.
31. *Лівінський О.* Українці за румунським кордоном – як за глухою стіною / Олекса Лівінський // Старий Замок. – 2001. – № 35–36. – С. 1, 5.
32. *Макарчук С. А.* Етнічна історія України: Навчальний посібник / Степан Арсенович Макарчук. – К.: Знання, 2008.
33. *Михайлюк М.* Скільки українців у Румунії і де вони проживають / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2006. – № 13–15. – С. 5, 6.
34. Нариси історії Закарпаття / [Наук. редкол.: І. М. Гранчак, Е. А. Балагурі, В. І. Ілько та ін.]. – Ужгород: Закарпаття, 1993. – Т. 1.
35. Нариси історії Закарпаття / [Наук. редкол.: І. М. Гранчак, Е. А. Балагурі, В. І. Ілько та ін.]. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – Т. 2.
36. *Пензеш В.* Історія Української Греко-Католицької Церкви в Мараморощині й цілій Румунській державі / Василь Пензеш. – Л.: Стрім, 1994.
37. *Пап, о. Степан.* Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – Т. I.
38. *Пап, о. Степан.* Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – Т. II.
39. *Пап, о. Степан.* Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – Т. III.
40. *Поп І.* Енциклопедія Подкарпатської Русі / Іван Поп. – Ужгород: ПП «Повч Р. М.», 2006.
41. *Трайста М.* Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи / Михайло Трайстра // Український вісник. – 2007. – № 7–8. – С. 10.
42. *Хланта І.* У румунській провінції Банат знайдено український острів / Іван Хланта // Старий Замок. – 2001. – № 5–6. – С. 15.
43. *Хланта І.* Нашого цвіту по усьому світу: Про українців міста Лугоша (Румунія) / Іван Хланта // Соціал-демократ. – 2001. – № 33. – С. 15.
44. *Юрій М. Ф.* Етнологія: Навчальний посібник / Михайло Федорович Юрій. – К.: Дакор, 2006.
45. Constituția României / Parlamentul României. Camera deputaților // <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>.
46. Население / Румыния. Материал из Википедии – свободной энциклопедии <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%8B%D0%BD%D0%B8%D1%8F#D0.9D.D0.B0.D1.81.D0.B5.D0.BB.D0.B5.D0.BD.D0.B8.D0.B5>.
47. Relații româno-ucrainene... – Satu Mare, 1999.
48. Relații româno-ucrainene... – Cluj-Napoca, 2007.
49. *Traista M.* Pseudocongresul rutenilor / Mihai Traista // Curierul Ukrainean. – 2007. – Nr. 100. – P. 9.

